

Pojem práva v kontexte sexuálnych a reprodukčných práv

Petr Kocina

Abstrakt

Predkladaný text predstavuje základné teoretické východiská a prístupy, ktoré otvárajú odborníkom so záujmom o interdisciplinárny dialóg možnosť nazerat' na problematiku sexuálnych a reprodukčných práv aj optikou právnej filozofie a teórie práva. Text, ktorého základ bol pôvodne koncipovaný ako prednáška v rámci cyklu Culturologos, otvára fundamentálne otázky, týkajúce sa pojmu práva, s cieľom obohatiť, sprehl'adniť a spresniť niektoré aspekty prebiehajúcich odborných diskusií. Pozornosť však nie je venovaná len vybraným definičným možnostiam, ale veľmi stručne aj problematike nachádzania práva so zreteľom na teoretické konštrukcie vzťahu práva a morálky.

Kľúčové slová

Sexuálne práva, reprodukčné práva, pojem práva.

Úvod do problematiky sexuálnych a reprodukčných práv

Pojem sexuálne a reprodukčné práva sa v odbornej literatúre a rôznych propagačných materiáloch, programových vyhláseniach medzinárodných organizácií, či akčných plánoch najčastejšie používa na súhrnné označenie vybraných, v medzinárodnom práve kodifikovaných, všeobecne formulovaných ľudských práv, o ktorých sa tu potom dodatočne predpokladá, že nejako priamo alebo nepriamo zasahujú aj do oblasti ľudskej sexuality a reprodukcie v tom zmysle, že všetkým ľudským bytostiam na tomto základe vznikajú nejaké konkrétne oprávnenia. Tieto interpretácie sú už tradične predmetom veľkých hodnotových sporov, no problém má nepochybne viac rovín než len tú interpretačnú. Aj veľmi stručné, ideologicky neutrálne a deskriptívne vymedzenie základného pojmu, za ktoré autor preberá plnú zodpovednosť, môže byť náležite sproblematizované a výrazu môžu byť, a aj sú, priradované odlišné obsahy a význam, nehovoriac už o spomenutej interpretačnej šírke dotknutých práv. Vo všeobecnosti sa dá jednoznačne konštatovať, že prienik ľudsko-právneho diskurzu do oblasti ľudskej sexuality a reprodukcie je ideologicky veľmi kontroverzný. Na politickej rovine tu prebieha ustavičný mocenský a ideologický zápas o správny, spravodlivý a užitočný obsah normatívnych systémov a pravdivú interpretáciu existujúcich noriem. S týmto zápasom sa môžeme stretnúť tak na medzinárodnej scéne, ako aj v jednotlivých ekonomicky rozvinutých či ešte sa len rozvíjajúcich častiach sveta. Problematika sa rozhodne netýka len kultúrne izolovaných, ekonomicky zaostalých či religiózne ukotvených ústavných systémov. Ako príklad takéhoto politického

zápasu môže celkom dobre slúžiť aj večná snaha prezidentov Spojených štátov amerických o personálne obsadenie Najvyššieho súdu jasne ideologicky vyprofilovanými ľuďmi.

Problematika sexuálnych a reprodukčných práv je dlhodobo aktuálna aj na Slovensku. Politici, občianski aktivisti aj náboženské authority tieto emocionálne nabité témy opakovane otvárajú s rôznymi zámermi, ktoré ale zrejme zodpovedajú ich celkovej hodnotovej orientácii a politickému profilu. Prostredníctvom týchto tém je možné radikalizovať receptívne spektrum spoločnosti, rozdeliť politických rivalov na menšie tábory, či prekonať vnútornú krízu objavením nejakého nového spoločného nepriateľa. Mnohí pozorovatelia si napríklad všimli razantnú ofenzívu „Hnutia za rodinu“ proti liberálnym interpretáciám ľudských práv a slobôd, zahájenú v čase, keď Katolícku cirkev na Slovensku rozdeľovala vnútorná kríza, spojená so škandálmi okolo osoby Róberta Bezáka. Viacerí ústavní činitelia a politici opakovane vyjadrili názor, že legislatívne návrhy poslancov za stranu Kotleba - Ľudová strana Naše Slovensko, týkajúce sa interrupcií, predkladané v roku 2018, môžu byť primárne zamerané na zasievanie sváru medzi politickými rivalmi, a teda účelové. Inštrumentálna povaha niektorých iniciatív ale v žiadnom prípade nevyklučuje autentický záujem iniciátorov na zmene legislatívy. Niektoré pokusy, známe z minulosti, napríklad návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Štefana Kuffu, Mariána Kvasničku a Jozefa Mikloška na vydanie zákona, ktorým by sa zrušil zákon Slovenskej národnej rady č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva nie je možné presvedčivo interpretovať ako racionálnu politickú kalkuláciu. Návrh zákona v znení: „Odňatím slobody na päť rokov až dvanásť rokov sa páchatel potrestá, ak vykoná, podstúpi alebo umožní umelé oplodnenie ľudského vajíčka, asistovanú reprodukciu,...“ je nekompromisným vyjadrením hodnotovej orientácie, ktorá môže oslaviť len veľmi úzku skupinu krajne konzervatívnych voličov. Vzájomné podozrievanie sa politických oponentov z chladnej kalkulácie, či vidiny zisku, tak zjavne ignoruje celkom evidentný fakt, že tieto témy sú pre mnohých ľudí naozaj dôležité, a to platí rovnako o predstaviteľoch Rímskokatolíckej cirkvi na Slovensku, LGBTI komunity, o ľuďoch blízkyh politickému extrémizmu, ako aj o mnohých ďalších angažovaných osobách.

Už po krátkom úvode sa tak môže zdať celkom zrejmé, že rôzne koncepcie sexuálnych a reprodukčných práv, liberálne či konzervatívne, v sebe nesú stopy nezmieriteľných hodnotových rozdielov, ktoré narúšajú proces ich politického uznania širokým spektrom spoločnosti aj proces praktickej implementácie. Tieto obsahovo rôzne témy, ako napríklad sexuálna výchova, rodová rovnosť či interrupcie, majú zároveň veľmi podstatný spoločný prvok, ktorým je neustále odkazovanie sa všetkých strán na práva a právo. V tomto bode sa však situácia zvyčajne veľmi rýchlo zahmlieva a stáva sa neprehľadnou. Takýto nejasný stav vecí potom vedie k vzájomne antagonickým deklaráciám „máme práva“ a „nemáte práva“. Spoločnosť je následne tlačaná do patovej situácie vyhroteného rozdelenia rôznych skupín „veriacich“¹ na tábory „za“ a „proti“. Opakované otváranie týchto sporov bez postupného vyjasňovania témy na rôznych rovinách prináša polarizáciu verejnej mienky a prispieva k formovaniu sociálnych hnutí so vzájomne antagonickými cieľmi. Predkladaný text však nebude komentovať alebo rozvíjať tento

¹ Preambula Všeobecnej deklarácie ľudských práv (Charta ľudských práv), ktorá bola prijatá na zasadnutí III. Valného zhromaždenia Organizácie spojených národov (OSN) vo forme rezolúcie číslo 217 (III) dňa 10. decembra 1948, hovorí o viere v základné práva, ktorú v Charte potvrdil ľud spojených národov. Slovo veriaci sa tak nemusí vždy nutne vzťahovať len k náboženskému vyznaniu, ale môže byť použité aj pre nereľigiózne presvedčenie.

politický zápas a nemá ani za cieľ argumentovať v prospech žiadnej pozície. Jeho cieľom je len stručné predstavenie základných teoretických východísk a prístupov k sexuálnym a reprodukčným právam, ktoré by umožnili odborníkom v tejto oblasti efektívnejšie komunikovať nesúrodé normatívne stanoviská a prezentovať rôzne morálne intuície s predpokladom elementárneho vzájomného porozumenia na úrovni konceptu a pojmov. V texte sa preto neriešia priamo vznikajúce hodnotové spory, ale skôr len odstránenie niektorých základných komunikačných prekážok.

Čo je to právo?

„Vo filozofii musíme vždy vychádzať z toho, že je nezmyselné viesť spor o pravý význam slov. Záleží na tom, aby sme rozlišovali medzi rôznymi možnými významami jedného slova a aby sme mali jasno, v ktorom význame ho chceme použiť.“

Ernst Tugendhat

Veľký rímsky právnik Celsus kedysi napísal, že právo je umením dobrého a spravodlivého, „*ars boni et aequi*“.² Akokoľvek je táto brilantná odpoveď ukázkou hlbokej múdrosti klasických autorov, teoretici práva sú často nútení konštatovať, že právna veda neodpovedá na svoju základnú otázku celkom uspokojivo. Právo je zložitý fenomén. Otázka jeho definície zamestnáva filozofov už viac ako dve tisícročia a Dworkinovo prirovnanie problému ku Pandorinej skrinke iste nie je zbytočne nadsadené.³ Dá sa povedať, že odpoveď na základnú otázku: „Čo je to právo?“ je viazaná tzv. demarkačnými kritériami (tzv. rules of recognition), no práve tie sú zároveň aj predmetom najväčšieho sporu. V praxi totiž odlišné demarkačné kritériá právnych teórií vedú nielen k iným všeobecným pojmom práva, ale logicky potom aj k rôznym „subjektívnym právam“, ktoré sa môžu dostať do vzájomného konfliktu. Za právo preto môžeme označovať normy rôzneho pôvodu na základe toho, aké demarkačné kritériá uznáme za determinujúce.

Z hľadiska filozofického prístupu k chápaniu podstaty práva je možné aj sexuálne a reprodukčné práva rozdeliť na „prirodzené“, opierajúce sa o prirodzeno-právne chápanie podstaty práva, a „pozitívne“, opierajúce sa o filozofické východiská právneho pozitivizmu. Asi najtradičnejšie kritérium delenia ľudských práv, aj práv všeobecne, je teda založené na odlišnom filozoficko-právnom prístupe k pojmu práva. Nejde tu o klasické delenie práv, ale skôr len o dva odlišné prístupy k chápaniu podstaty práva. V rámci prirodzeno-právneho, ako aj pozitívno-právneho prístupu, ešte existujú viaceré teórie,⁴ no základná otázka v spore teoretikov je zvyčajne postavená takto: čo je to právo, ktorý z pojmov práva je primeranejší, lepší či správnejší?

Podľa Alexyho sa tu dá len ťažko vyhnúť úvahe o význame troch potenciálnych konštitučných prvkov pojmu. Jedným je prvok s normatívnym systémom súladného stanovenia, druhým prvok spoločenskej účinnosti a tretím prvok obsahovej správnosti. Podľa toho, aký sa na tieto prvky kladie akcent, vznikajú celkom odlišné pojmy práva, ktoré môžu byť základom

² Publius Juventius Celsus Titus Aufidius Hoenius Severianus (AD 67 – AD 130) In: KNAPP, V.: *Teorie práva*. Praha : C. H. Beck, 1995.

³ DWORKIN, R.: *Když se práva berou vážně*. Praha : Oikoymenth, 2001.

⁴ SVÁK, J.: *Ochrana ľudských práv*. Bratislava : Poradca podnikateľa, 2006, s. 19.

rôznych katalógov sexuálnych a reprodukčných práv. Ak neprisudzujeme s normatívnym systémom súladnému stanoveniu a spoločenskej účinnosti nijaký význam a zameriame sa len na obsahovú (morálnu) správnosť, získame čisto prirodzeno-právny pojem práva, prípadne ešte pojem práva, založený na kategórii rozumu. K čisto pozitivistickému pojmu práva naopak dospejeme, keď celkom vylúčime obsahovú (morálnu) správnosť a sústredíme sa len na procedúry, ustanovenie súladné s normatívnym systémom alebo spoločenskú účinnosť. Aj keď sú ešte v priestore medzi týmito extrémami mysliteľné mnohé medzistupne⁵, v texte budeme od početných variácií abstrahovať.

Prirodzeno-právna teória a konštrukcia sexuálnych a reprodukčných práv

Prirodzeno-právne teórie dnes vychádzajú z podstaty a unikátnosti ľudského jedinca, ktorý od počiatkov ľudskej civilizácie predstavuje zdroj a zároveň objekt ľudských práv bez ohľadu na existenciu iných spoločenských autorít. Človek podľa tejto teórie nadobúda už narodením určité prirodzené nároky na život s kvalitou a charakteristikami, zodpovedajúcimi vývojovému stupňu spoločnosti. Ľudia takto nie sú odkázaní na nejakú spoločenskú autoritu, ktorá by im tieto práva udelila, ani na štát, aby ich bezpodmienečne uznal, pričom len v záujme rešpektovania rovnakých práv iných ľudí a v záujme prežitia spoločnosti sa im tieto práva môžu obmedziť.⁶ Ľudské práva v súlade s touto teóriou štát ústavným zákonom len uznáva, vyhlasuje a potvrdzuje ich neporušiteľnosť, nescudziteľnosť a neodňateľnosť. Nekonštituuje ich. Tak ako všetky moderné ústavy demokratických štátov a mnohé medzinárodné dohovory a konvencie, aj Ústava Slovenskej republiky vychádza z takejto nedotknuteľnosti a univerzálneho charakteru prirodzených ľudských práv.⁷ Takto sa medzi širokú paletu základných ľudských práv v zmysle úvodnej autorovej definície niekedy zaraďujú aj tzv. sexuálne a reprodukčné práva, ktoré Kliment a ďalší vymedzujú ako: „práva, týkajúce sa najintímnejších oblastí života – oblasť ľudskej sexuality, plánovania rodiny, právo na ochranu reprodukčného zdravia“.⁸ Z pohľadu právnej filozofie je každá jedna téza, že človek má nejaké práva v oblasti sexualita a reprodukcie len na základe toho, že je človekom, teda aj práva, ktoré mu štátna moc zatiaľ nepriznala a štátne právo o nich zatiaľ mlčí, tézou, opierajúcou sa o prirodzeno-právnu doktrínu. Ak neprisudzujeme s normatívnym systémom súladnému stanoveniu normy, teda prijatiu normy podľa zákonom stanovenej legislatívnej procedúry a následnej deklarácii v právnom poriadku, nijaký význam a bez ohľadu na právny stav deklarujeme napríklad určité sexuálne a reprodukčné práva v suverénnom štáte, ktorý ich občanom sám nepriznáva, alebo ich nepriznáva v takom rozsahu, v akom sa ich domáhame, uvažujeme o právach v rámci prirodzeno-právnej teórie. Konzervatívne zmýšľajúci ľudia sa tak rovnako ako tí liberálne orientovaní často odvolávajú na práva, o ktorých uvažujú v duchu prirodzeno-právnej tradície.

V zmysle tejto teórie má dokonca prirodzené právo prednosť pred platným (štátnym – pozitívnym) právom, ak si tieto normy vzájomne protirečia. Princíp prednosti prirodzeného práva je charakteristický pre celú historickú líniu prirodzeno-právneho myslenia. Explicitne sa

⁵ ALEXY, R.: *Pojem a platnosť práva*. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 35.

⁶ SVÁK, J.: *Ochrana ľudských práv*. Bratislava : Poradca podnikateľa, 2006, s. 20.

⁷ POSLUCH, M., CIBULKA, E.: *Štátne právo Slovenskej republiky*. Šamorín : Heuréka, 2006, s.78.

⁸ KLIMENT, M.: Reprodukčné správanie žien na Slovensku z hľadiska medzinárodne akceptovaných ľudských práv. In: *Možnosť voľby. Aspekty práv a zodpovednosti*, 2001, s. 69.

objavuje už v Sofoklovej hre *Antigona*. Odvážna Antigona sa v nej rozhodne porušiť prísny zákaz vládcu Kreóna a pochovať telo svojho brata s týmto odôvodnením: „lebo to bol zákaz, ktorý nepochádzal od Dia, a ani od Diké, spoločníčka bohov v podsvetí nám nenariadila nič podobné. Nuž som usudzovala, že tvoj zákaz, vôľa smrteľníka, nemá takú silu, aby rušil nenapísané a neochvejné božie zákony.“⁹ Na toto nadväzuje aj kresťanská prirodzeno-právna tradícia. Ak svetské právo obsahuje ustanovenie v rozpore s právom Božím, potom nemá z tohto pohľadu žiadnu moc. Nie je zákon, aj podľa Augustínových slov, len spravodlivý.¹⁰ Podľa tohto názoru je ale každá právna norma eo ipso aj normou morálnou.¹¹ Najjasnejšie vyjadrenie tohto hľadiska je dodnes spojené s tomistickou tradíciou prirodzeného práva. Najjasnejšie je podľa Harta preto, že ide o jeho najextrémnejšiu formu. Tomistické vyjadrenie sa totiž skladá z dvoch tvrdení. Po prvé existujú skutočné princípy morálky a spravodlivosti, ktoré môže objaviť ľudský rozum aj bez pomoci zjavenia a ľudské zákony, ktoré sú s týmito pravdami v rozpore, nie sú platným právom.¹² Dôvod, prečo občianski aktivisti na oboch stranách barikády často deklarujú vzájomne antagonické koncepcie sexuálnych a reprodukčných práv, je ten, že aj keď sa všetci môžu teoreticky opierať o prirodzeno-právne konštrukcie pojmu práva, rozdielny obsah a rozsah presadzovaných subjektívnych práv bude daný odlišnými princípmi morálky a spravodlivosti, ktoré sú tu navzájom nezlučiteľné.

Positívno-právna teória a konštrukcia sexuálnych a reprodukčných práv

Kým teoretici prirodzeného práva v zásade nepopierali aj existenciu pozitívneho, štátneho práva, právny pozitivizmus je prísne monistický, a teda uznáva len jedno právo – pozitívne (štátne právo). Pre prvých pozitivistov je charakteristické práve radikálne odmietnutie existencie akéhokoľvek prirodzeného práva.¹³ „Historicky vzaté je právny pozitivizmus odmietavou reakciou na abstraktné prirodzené právo, vychádzajúce „z rozumového poznania“ (Verunftrecht)“.¹⁴ Positívno-právne teórie vychádzajú z prepojenia vzťahu medzi štátom a právom, pričom nekompromisne viažu existenciu práva na štátom uznanú formu. Štát ako spoločenská autorita podľa pozitívno-právnej teórie zohráva aj vo vzťahu k sexuálnym a reprodukčným právam konštitutívnu úlohu, a nielen deklaratórnu, ako je tomu v rámci prirodzeno-právnych teórií. Jednoducho povedané, je to štát, kto sexuálne a reprodukčné práva dáva, priznáva a bez jeho vôle sú neuplatniteľné, resp. nie sú právom. Výlučne štát ako suverén, rozhoduje o ich obsahu i rozsahu, čo najmä v prípade základných ľudských práv všeobecne znamená subordináciu človeka štátnej moci.¹⁵ Štát podľa tejto teórie sám rozhoduje aj o sexuálnych a reprodukčných právach a tie, ktoré prejdú predpísanou procedúrou, platia bez ohľadu na to, či sú považované za spravodlivé, morálne alebo nie, či sú v súlade s predstavou medzinárodného spoločenstva, s filozofiou ľudských práv alebo sledujú celkom iné ciele

⁹ SOFOKLES: *Antigona*. Bratislava : Tatran, 1982, s. 16.

¹⁰ Aurelius Augustinus Hipponensis AD 354 – AD 430 In: KUBŮ, L.: *Dějiny právní filosofie*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, s. 40.

¹¹ KNAPP, V.: *Teorie práva*. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 85.

¹² HART, H. A. L.: *Pojem práva*. Praha : Prostor, 2004, s. 158.

¹³ HRDINA, I. A. - MASOPUST, Z.: *Chrestomatie ke studiu filosofie práva*. Praha : Leges, 2011, s. 186.

¹⁴ ADAMOVIČ, K. et al.: *Dějiny evropského kontinentálního práva*. Praha : Linde Praha, 2004, s. 767.

¹⁵ SVÁK, J.: *Ochrana lidských práv*. Bratislava : Poradca podnikateľa, 2006, s. 21.

a hodnoty. Občianski aktivisti, ktorí v súlade s právnym poriadkom štátu deklarujú, že domnelé práva, ktorých sa domáha protistrana, právny poriadok krajiny nepozná, tak principiálne stavajú proti prirodzeno-právnej koncepcii pozitívno-právnu predstavu o práve. Veta striktného pozitivistu: „takéto práva nemáte“, tak často stojí v opozícii voči prirodzeno-právnej konštrukcii, „tieto práva existujú, ale v krajine sú potláčané“. V takejto patovej situácii sa často minimálne jedna zo strán pokúsi oprieť svoj právny nárok o medzinárodné zmluvy, dohovory či deklarácie, no odkazy na takéto pramene, akokoľvek relevantné môžu byť, zvyčajne situáciu jednoznačne nevyriešia. Otázka práv sa len zahalí do hustej hmly. Príčasto tu totiž chýbajú naozaj jasné odpovede.

Medzinárodné právo prameň sexuálnych a reprodukčných práv

Ak sa pozrieme na to, ako je termín sexuálne a reprodukčné práva používaný, zistíme, že sexuálne a reprodukčné práva sú v literatúre aj v dokumentoch rôznej právnej sily a pôvodu najčastejšie definované ako ľudské práva. Sú to nástroje, ktoré ako štandardy usmerňujú výkonnú aj zákonodarnú moc suverénnych štátov a pomáhajú jednotlivcom legitímne chrániť svoje záujmy. Ich cieľom je prehlbovať sociálnu spravodlivosť a slúžiť ako štandard v krajinách, ktoré sa zaviazali k ich dodržiavaniu.¹⁶ Medzinárodné dohovory o ľudských právach však nehovoria o sexuálnych právach nič a tento výraz v medzinárodných zmluvách a dohovoroch nenájdeme explicitne vyjadrený. Niektoré organizácie pod správou Organizácie Spojených národov (OSN), ako napríklad Svetová zdravotnícka organizácia (SZO), používajú vlastné „pracovné definície“. Takéto interné dokumenty však majú len zanedbateľný normatívny účinok. O reprodukčných právach sa už niečo málo dozvedáme aj z dokumentov, ktoré boli na medzinárodnej pôde OSN úspešne prerokované v rámci medzinárodných konferencií OSN, ale tieto formulácie sú len veľmi stručné, nejednoznačné, všeobecné, a preto umožňujú značnú interpretačnú variabilitu. Tento stav je dôsledkom veľkej názorovej rôznosti aj dlhodobého prehliadania existujúcich problémov. Významu sexuality v ľudskom živote, a s ňou bezprostredne súvisiacej problematike sexuálneho a reprodukčného zdravia, sa začala venovať pozornosť až v posledných desaťročiach.

Otázky ľudskej sexuality a reprodukcie boli donedávna tabuizované,¹⁷ prehliadané alebo úmyselne ignorované, čo sa prejavilo vo všetkých oblastiach života, od vzdelávania až po nápravno- výchovné systémy.¹⁸ Dôležitý progres v otázkach medzinárodnej ochrany ľudských práv v oblasti sexuality a reprodukcie priniesla až Medzinárodná konferencia o populácii a rozvoji (Akčný program OSN, 1994) a Štvrtá svetová konferencia o ženách (Beijing Declaration and Platform for Action, 1995). Populačné problémy sa na pôde OSN odvtedy prestali vnímať ako izolovaný demografický problém kvantitatívneho rastu populácie. Namiesto toho sa dnes akcentujú koncepcie individuálnych práv na primerané sexuálne a reprodukčné zdravie a dávajú sa do súvislosti s kvalitou ľudského života. Zdravie sa dostalo do zrejmejšieho

¹⁶ COOKOVÁ, R. J. et al.: *Reproductive Health and Human Rights*. Oxford : Clarendon Press, 2003, s. 148.

¹⁷ NEWMANOVÁ, K. – HELZNER, J. H.: Choices : Biomedical Ethics and Women's Health. IPPF Charter on Sexual and Reproductive Rights. In: *Journal of Women's health and Gender-based medicine*, 1999, 4, s. 459.

¹⁸ JŮZL, M.: Fenomén sexuálneho života žien v penitenciárnej praxi. In: *Postihnutie a sexualita*. Prešov, 2013, s. 249.

vzťahu s úrovňou dodržiavania ľudských práv. Motív plánovania rodiny sa na týchto konferenciách premietol do konceptu reprodukčného zdravia, ženského i mužského, ktorým sa rozumie stav úplnej fyzickej, psychickej a sociálnej pohody vo všetkých veciach, týkajúcich sa reprodukčného systému. No vzhľadom na rozmanitosť náhľadov na posudzovanie sexuálnej morálnosti v rozličných kultúrach¹⁹ sa dodnes nepodarilo dosiahnuť vo veci sexuálnych práv jednoznačný medzinárodný konsenzus.²⁰²¹ Existuje veľké množstvo nadnárodných iniciatív, no na pôde OSN napriek intenzívnej diskusii v týchto otázkach nikdy nedošlo k politickej zhode. Konferencie mali síce kľúčový význam pre organizácie a jednotlivcov, obhajujúcich reprodukčné práva, ale nepriniesli žiadny jednoznačný dohovor o sexuálnych právach. Konceptualizovali sa tu niektoré otázky, týkajúce sa ľudskej reprodukcie, a tým čiastočne aj sexuality, no konferencie nepriniesli žiadny konkrétny katalóg práv, ani žiadny dohovor. Potvrdili len isté veľmi slabo vyšpecifikované nároky osôb na zdravie a neurčité aspirácie medzinárodného spoločenstva im vyhovieť.

Medzinárodné právo má predovšetkým zmluvnú povahu. Zaväzuje štáty konať v súlade s dohovorenými normami, ale od všeobecných formulácií existuje ešte dlhá cesta k ich jednoznačnej interpretácii a následnej praktickej implementácii. Práva deklarované v medzinárodných dohovoroch nemusia vždy nevyhnutne zakladať aj konkrétne oprávnenia pre fyzické osoby vo všetkých krajinách. Z prísne pozitivistického pohľadu tak nemusí osobe ako jednotlivcovi vzniknúť žiadny právny nárok, hoci právne názory sa v tejto otázke môžu podstatným spôsobom líšiť, najmä v závislosti od filozoficko-právneho pohľadu na podstatu práva. Veľmi problematická je aj značná interpretačná voľnosť, či absencia donucovacích mechanizmov, ktoré sú závislé na politickej vôli suverénnych štátov. Ľudsko-právne organizácie, ktoré sa usilujú o širokú interpretáciu a implementáciu ľudských práv, preto často koncipujú vznášany nárok ako v podstate prirodzeno-právny. Môžu sa síce opierať o vlastnú interpretáciu medzinárodného práva, či rozhodnutia orgánov kompetentných podávať tento výklad, no ani takto jasne definovaný štandard ešte nemusí byť vždy totožný s právnym nárokom osoby v prísne pozitivistickom zmysle. Každý jeden konkrétny prípad je preto potrebné osobitne skúmať.

Advokácia a jej vplyv na vývoj a výklad právnych noriem

Sexuálne a reprodukčné práva sú v rámci liberálnej advokácie vnímané a prezentované ako práva, ktoré zaručujú slobodnú voľbu v tom, ako sa človek rozhodne prežívať skúsenosť svojho tela v oblasti sexuality a reprodukcie. Toto zahŕňa právo každého človeka rozhodnúť sa kedy, ako a s kým chce mať sexuálny vzťah a potomkov.²² Konzervatívna advokácia sa väčšinou obmedzuje na pozitivisticky štruktúrované konštatovanie, že takéto práva v právnom priadku neexistujú, alebo je výklad medzinárodného práva v tomto zmysle neautentický a nesprávny.

¹⁹ MARKOVÁ, D.: *O sexualite, sexuálnej morálke a súčasných partnerských vzťahoch*. Nitra : Garmond, 2012.

²⁰ MARKOVÁ, D.: *Moral Values in Sexual and Partner Relationships*. Ljubljana : KUD Apokalipsa, 2015.

²¹ MARKOVÁ, D.: *Sexual morality in Slovakia and the Czech Republic*. Ljubljana : KUD Apokalipsa, 2015.

²² NARVAÉZOVÁ, A. P. et al.: *Sexual and Reproductive Rights*. 2012. [online]. Dostupné na internete: <http://www.oeqr.or.at/inter-national/europaeische-union/europaeisches-und-internationales-recht/GuidetoGenderMainstreaminginPublicDisabilityPolicies.pdf#page=233> [cit. 2016-11-13]

Primárnou snahou politického lobingu v prospech liberálne definovaných práv je aj, vzhľadom k absencii explicitne znejúcich dohovorov v oblasti sexuality a reprodukcie, dodržiavanie všeobecne existujúcich princípov ľudských práv, ako aj hľadanie logického spojenia medzi ľudskými právami, jednoznačne priznanými v existujúcich dohovoroch, a nárokmi na základné práva v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia. Sexuálne a reprodukčné práva sa teda najčastejšie prezentujú ako práva, ktoré už sú v deklarovaných ľudských právach - v dohovoroch - implicitne obsiahnuté aj napriek tomu, že tie o nich explicitne mlčia. V procese advokácie je preto nutné konkrétne oprávnenia nachádzať ako implicitne obsiahnuté v explicitne vymenovaných a prijatých ľudských právach. Ide predovšetkým o praktickú aplikačnú a teoretickú interpretačnú prácu. Advokácia je dôležitou súčasťou realizácie práv v každom normatívnom systéme. Vzhľadom na nejasné definície a novým interpretáciám otvorenú povahu medzinárodne kodifikovaných ľudských práv tak dochádza v procese advokácie aj k istému vývoju práva.

Záver

Každá predstava o sexuálnych a reprodukčných právach, liberálna či konzervatívna, prináša vážne etické dilemy, ktoré spoločnosť nemôže ignorovať. Riešenie sa však nepochybne musí hľadať na bazálnej rovine dobra a zla, pretože tu je skutočný spor primárne situovaný. Neustále odkazovanie sa na práva a právo problém nedokáže vyriešiť. Právna veda nemá nástroje, ktoré by tu boli naozaj užitočné. V tomto zmysle je prázdna. Ponúka len rôzne prostriedky, ktorými je možné hájiť doslova protikladné stanoviská. V ideologických konfrontáciách je pojem práva väčšinou používaný inštrumentálne. Jeho konštrukcia je často orientovaná na získanie argumentačnej prevahy. Ak právny stav v štáte vyhovuje ideovým a morálnym predstavám argumentujúceho, v konštrukcii pojmu zvyčajne dominuje súladné stanovenie existujúcich noriem s normatívnym systémom. V duchu právneho pozitivismu je tak možné prehlasovať iné nároky za neprávne. Ak existujúci právny stav naopak nezodpovedá týmto privátnym predstavám dobra, je pravdepodobné, že v konštrukcii práva, ktorého sa osoba domáha, bude zdôrazňovaný prvok obsahovej – morálnej správnosti. Spoločenská účinnosť či súladné stanovenie budú pri vznášaní nároku skôr ignorované a používaný pojem práva bude získavať prirodzeno-právne črty. Ľudské práva, kodifikované v medzinárodnom práve, vzhľadom na značnú interpretačnú voľnosť a absenciu mnohých mechanizmov, ktoré sú v štátnom práve samozrejme, zase vytvárajú dynamický, neukončený a otvorený systém s veľkým potenciálom. Miera právnej istoty v takomto systéme však nemôže byť vysoká. Dôležitú úlohu preto zohráva advokácia a dialóg. Riešenie sporov v oblasti sexuálnych a reprodukčných práv tak zrejme navždy zostane primárne etický, hodnotový, a nie právny problém, no schopnosť porozumieť hovorenému aj v právnej rovine môže vyjasniť priestor, ktorý by inak zostal zbytočne neprehľadný a nejednoznačný, akoby zahalený v hmle. Ak dôjde k argumentácii právom, porozumenie významu, v akom sa pojem používa, je nevyhnutnou podmienkou každej zmysluplnej výmeny názorov. Schopnosť jednoznačne porozumieť kľúčovým pojmom presne v tom význame, v akom sú reálne používané, môže byť prvým krokom na dlhej ceste k hlbšiemu vzájomnému porozumeniu aj na iných rovinách.

Literatúra a zdroje

- ADAMOVIČ, K. et al.: *Dějiny evropského kontinentálního práva*. Praha : Linde Praha, 2004. 852 s. ISBN 80-7201-490-0.
- ALEXÝ, R.: *Pojem a platnosť práva*. Bratislava : Kalligram, 2009. 171 s. ISBN 978-80-8101-062-0.
- COOKOVÁ, R.J. a kol.: *Reproductive Health and Human Rights*. Oxford : Clarendon Press, 2003. 554 s. ISBN 0-19-924133-3.
- DWORKIN, R.: *Když se práva berou vážne*. Praha : Oikoymenh, 2001. 456 s. ISBN 80-7298-022-X.
- HART, H. A. L.: *Pojem práva*. Praha : Prostor, 2004. 312 s. ISBN 80-7260-103-2.
- HRDINA, I. A. - MASOPUST, Z.: *Chrestomatie ke studiu filozofie práva*. Praha : Leges, 2011. 432 s. ISBN 978-80-87212-71-4.
- JŮZL, M.: Fenomén sexuálního života žen v penitenciární praxi. In : *Postihnutie a sexualita*. Prešov, 2013. s. 249 - 275. ISBN 978-80-555-0981-5.
- KLIMENT, M.: Reprodukčné správanie žien na Slovensku z hľadiska medzinárodne akceptovaných ľudských práv. In: *Možnosť voľby. Aspekty práv a zodpovednosti*. Bratislava : Aspekt, 2001. s. 69 - 70. ISBN 80-85549-25-5.
- KNAPP, V.: *Teorie práva*. Praha : C. H. Beck, 1995. 247 s. ISBN 80-7179-028-1.
- KUBŮ, L. (ed.): *Dějiny právní filozofie*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. 202 s. ISBN 80-244-0466-4.
- MARKOVÁ, D. *O sexualite, sexuálnej morálke a súčasných partnerských vzťahoch*. Nitra : Garmond, 2012. 253 s. ISBN 978-80-89148-76-9.
- MARKOVÁ, D. *Moral Values in Sexual and Partner Relationships*. Ljubljana : KUD Apokalipsa, 2015. 250 s. ISBN 978-961-6894-67-8.
- Marková, D. *Sexual morality in Slovakia and the Czech Republic*. Ljubljana : KUD Apokalipsa, 2015, 204 s. ISBN 978-961-6894-68-5.
- NARVAÉZOVÁ, A. P. (ed.): *Sexual and Reproductive Rights*. 2012. [online]. Dostupné na internete: <http://www.oea.org.at/inter-national/europaeische-union/europaeisches-und-internationales-recht/GuidetoGenderMainstreaminginPublicDisabilityPolicies.pdf#page=233> [cit.2016-11-13]
- NEWMANNOVÁ, K. – HELZNER, J. H.: Choices : Biomedical Ethics and Women's Health. IPPF Charter on Sexual and Reproductive Rights. In: *Journal of Women's health and Gender-based medicine*, 1999/4, s. 459-463.
- POSLUCH, M.-CIBULKA, E.: *Štátne právo Slovenskej republiky*. Šamorín : Heuréka, 2006. 335 s. ISBN 80-89122318.
- SOFOKLES: *Antigona*. Bratislava : Tatran. 1982. 55 s.
- SVÁK, J. *Ochrana ľudských práv*. Bratislava : Poradca podnikateľa, 2006. 1116 s. ISBN 8088931517.
- TUGENDHAT, E. *Prednášky o etice*. Praha : Oikoymenh, 2004. 311 s. ISBN 80-7298-086-6.

The Concept of Law in Sexual and Reproductive Rights Context

The article briefly outlines a concept of sexual and reproductive rights and its standing within the systems of law and international politics. Short introduction is followed by a definition designed to reduce all political biases. This provides a starting point for the analytical work on diverse possible constructions of the concept of law employed within different proclaimed catalogues of sexual and reproductive rights. The study, however, does not aim to prove any of them right or wrong. It does not argue in favour of any legal interpretation or philosophical perspective. What the text offers instead, is an introduction to those parts of the theory of law that could enable all participants in the rights related political struggles, to identify different possible concepts of law with respect and, to understand the way they are constructed as arguments. The article clearly acknowledges that the theory of law does not have a set of tools to settle these primarily moral cases. Growing clarity in the way we use rights based arguments may, however, significantly improve the quality of discussion that otherwise often remains deadlocked over the various contradictory rights claims.

Mgr. Petr Kocina PhD., LL.M.

Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky, FF UKF v Nitre
Hodžova 1
949 01 Nitra
pkocina@ukf.sk